

Платонова І.О.

Міжрегіональна академія управління персоналом

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Досліджено інституційний фактор розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. З'ясовано, що регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється державою, недержавними органами управління економікою (товарні фонди, валютні біржі і торгово-промислові палати України) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою: створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці; захисту економічних інтересів України та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; заохочення конкуренції та ліквідації монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці; забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку.

Зауважено, що вищим органом, який здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, є Верховна Рада України, до компетенції якої належить: прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності; затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України; розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність із правилами, встановленими цими договорами; встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України.

Розглянуто функціональне призначення Кабінету Міністрів України в напрямі регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Зауважено, що Кабінету Міністрів України підпорядковані міністерства та відомства, які діють у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю та є центральними органами виконавчої влади.

Визначено роль органів місцевого управління, які провадять регулювання зовнішньоекономічної діяльності в межах своєї компетенції.

Ключові слова: державне регулювання, механізми реалізації, інституційне забезпечення, зовнішньоекономічна політика, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. Необхідною умовою подальшого розвитку України є розв'язання однієї з найгостріших проблем сучасної національної галузі науки державного управління – формування державної зовнішньоекономічної політики на основі розвитку ефективних механізмів державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що спрямовані на забезпечення гарантовано прогресивного соціально-економічного розвитку України та активізацію її ролі в системі світового господарства.

Перед державними інституціями постають завдання розроблення фундаментальних основ регуляторної політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності та ефективних механізмів її реалізації, що потребує формування узгодженої системи заходів із забезпечення збалансованості економіки й рівноваги внутрішнього ринку

України, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці взагалі і в зовнішньоекономічних відносинах зокрема, захисту економічних інтересів України на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Постановка завдання. Реалізація зовнішньоекономічної стратегії держави залежить від ефективного функціонування інституційних структур, що регулюють зовнішньоекономічні зв'язки та виконують загальноорганізаційні функції. На практиці реально наявний інституційний механізм відрізняється від ідеальної моделі. Тому актуальним є визначення основних теоретичних аспектів дослідження інституційного забезпечення, чинників, що впливають на формування інституційного середовища, методів визначення якості інституційного середовища та визначення шляхів покращення інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням розвитку і державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності присвячені наукові розробки таких вітчизняних та зарубіжних учених, як В. Андрійчука, В. Безрученка, В. Гейця, Н. Горіної, М. Згуровського, Л. Пісьмаченко, М. Портера, Б. Карлоффа, В. Середи, Р. Фатхутдінова, А. Харчука та ін. Констатуючи вагомий науковий та практичний результат досліджень згаданих авторів, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру залишається недостатньо дослідженим і таким, що потребує подальшого аналізу. Зокрема, існує об'єктивна необхідність розгляду інституційного фактору розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється державою, недержавними органами управління економікою (товарні фонди, валютні біржі і торгово-промислові палати України) та самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою: створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового поділу праці; захисту економічних інтересів України та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; заохочення конкуренції та ліквідації монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці; забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку.

Безперечно, найбільш значущим за юридичною силою обсягом повноважень щодо управління економічними процесами в державі володіє Президент України. Так, відповідно до Конституції України Президент України визначає основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики, зокрема економічної, впливає на розстановку кадрів, створення управлінських структур у даній сфері.

Вищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, є Верховна Рада України – центральний орган законодавчої влади, до компетенції якого належить: прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності; затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України; розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства

України у відповідність із правилами, встановленими цими договорами; затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим радам, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності; встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України.

Кабінет Міністрів України є центральним органом виконавчої влади, який у напрямі регулювання зовнішньоекономічної діяльності виконує такі функції: уживає заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України; здійснює координацію діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України з регулювання зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах; приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України; проводить переговори й укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності, забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучає до їх виконання інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах; вносить на розгляд Верховної Ради України пропозиції про систему міністерств, державних комітетів і відомств – органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України; здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України; забезпечує виконання рішень Ради Безпеки ООН [3].

Кабінету Міністрів України підпорядковані міністерства та відомства, які діють у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю та є центральними органами виконавчої влади.

Головною ланкою в системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю є Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, на яке покладено забезпечення проведення єдиної зовнішньоекономічної політики в цій сфері. Відповідно до покладених на нього завдань у напрямі регулювання зовнішньоекономічної діяльності Міністерство виконує такі функції: забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики під час здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної

діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їхньої зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України; здійснює контроль за додержанням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України; здійснює заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема реєстрацію учасників зовнішньоекономічної діяльності, реєстрацію окремих видів контрактів; проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування.

Міністерство закордонних справ України визначає зовнішньополітичні орієнтири та сприяє зовнішньополітичному забезпеченню зовнішньоекономічних інтересів національних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Відтак Міністерство закордонних справ України реалізує в межах своїх повноважень державну зовнішньоекономічну політику, політику інтеграції економіки України у світову економічну систему. Міністерство відповідає за: аналіз економічних процесів, які відбуваються в державах – основних партнерах України, та їхнього впливу на розвиток двостороннього торговельного та інвестиційного співробітництва, моніторинг світових економічних процесів, основних тенденцій на світовому ринку, а також міжнародної практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності; допомогу українським суб'єктам підприємницької діяльності у просуванні вітчизняної продукції на зовнішні ринки збуту, пошуку потенційних партнерів, проведенні за кордоном презентаційних заходів; допомогу центральним органам виконавчої влади у проведенні за кордоном торговельно-промислових, науково-технічних виставок, ярмарків тощо; створення, (забезпечення, організацію) та координацію діяльності економічних відділів закордонних дипломатичних установ України [2].

У сучасних умовах хід економічної реформи в Україні характеризується тим, що центр тяжіння переноситься на місця, тобто в регіони. Відтак усе більше поширюються права регіонів у розв'язанні соціально-економічних проблем з огляду на зовнішню сферу. Безперечно, на регіональному рівні, так само як і на державному, відбувається становлення системи управління взагалі і зовнішньоекономічної діяльності зокрема.

Отже, крім загальнодержавних органів, функціонують і органи місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю, які провадять регулювання зовнішньоекономічної діяльності у межах своєї компетенції, передбаченої Законами

України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать: місцеві ради та їхні виконавчі і розпорядчі органи; територіальні підрозділи органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. Вони здійснюють реєстрацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (як суб'єктів господарської діяльності); контролюють функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні; контролюють придбання, продаж і обмін валют на валютних аукціонах і біржах, міжбанківському валютному ринку [5].

Прискоренню розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіону сприяє реалізація загальнодержавних та регіональних програм як основних інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Виконання цих програм спрямовано на: розвиток зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання експорту товарів виробників регіону; розвиток експортного потенціалу, поліпшення його структури.

Взагалі органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності регіону використовують для регулювання той самий механізм, що використовується і на рівні держави в цілому: методи митно-тарифного і нетарифного регулювання, валютні обмеження, регулювання валютних курсів, імпорتنі депозити та інструменти державного регулювання (оподаткування, митні тарифи, численні податки і збори з товарів, що ввозяться, імпорتنі депозити, пільгові кредити експортерам, гарантії, субсидії, звільнення від сплати податків та надання фінансової допомоги, а також квотування та ліцензування) [1].

Досліджуючи дане питання, варто підкреслити, що розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіону відбувається в певному інституційному середовищі, яке представляє собою сукупність інституцій (структур) та організаційно-економічних важелів забезпечення умов здійснення такої діяльності.

При цьому слід констатувати той факт, що на регіональному рівні одночасно діють і органи місцевого самоуправління, і місцеві державні адміністрації, що наділені близькими функціями у сфері соціально-економічного розвитку території, в тому числі і зовнішньоекономічній сфері, проте їх повноваження чітко не розмежовані.

Такий дуалізм зумовлює дублювання повноважень і конкурування зазначених органів, що призводить до відсутності чітких меж відпові-

дальності посадових осіб означених органів за виконання прийнятих рішень.

Ми переконані в тому, що для підвищення ефективності здійснюваної регіональної політики велике значення має забезпечення належної взаємодії центральних і регіональних органів урядування у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Крім того, низка повноважень у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності мають й інші органи державної влади. Так, Державна служба експортного контролю України є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань державного експортного контролю. Положення про неї затверджено Указом Президента України, що покладає на Держекспортконтролю завдання щодо: реалізації державної політики в галузі державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, подвійного використання та інших товарів, що не внесені до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю та щодо яких відповідно до законодавства можуть бути застосовані процедури державного експортного контролю, а також внесення пропозицій щодо її формування; захисту національних інтересів та зміцнення міжнародного авторитету України під час здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів шляхом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, пов'язаних із нерозповсюдженням зброї масового знищення, засобів її доставки та обмеженням передач звичайних видів озброєння для недопущення їх застосування у терористичних та інших протиправних цілях; сприяння розвитку міжнародного співробітництва та взаємодії з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань нерозповсюдження (ядерної, хімічної та біологічної зброї чи технологій подвійного призначення) та експортного контролю.

Антимонопольний комітет України є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Цей комітет підконтрольний Президенту та підзвітний Верховній Раді України. Основним його завданням у сфері зовнішньоекономічної діяльності є здійснення контролю за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності антимонопольного законодавства. Систему органів Антимонопольного комітету України складають Комітет і його територіальні відділення, повноваження яких визначаються комітетом у межах компетенції [3]. За потреби можуть створюватись міжобласні територіальні відділення.

риватись міжобласні територіальні відділення.

Наведений перелік державних інститутів не є вичерпним, оскільки поза увагою залишилися інститути, яким делеговано частину функцій щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності в певному визначеному секторі. Тому, на наш погляд, до системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід віднести: відділи з економічних питань у складі дипломатичних представництв за кордоном Міністерства закордонних справ України, створення яких має на меті забезпечення цілісності та узгодженого проведення зовнішньополітичного курсу України, вдосконалення механізму захисту за кордоном інтересів держави в економічній сфері, забезпечення подальшого розвитку економічних зв'язків з іноземними державами і міжнародними організаціями; Міністерство фінансів України, яке надає відомості про стан і структуру зовнішньої державної заборгованості; Державну службу статистики України, що надає зведену статистичну інформацію щодо зовнішньоекономічної діяльності, публікує інформацію щодо стану і структури зовнішньоторговельного балансу України;

У системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності особливу групу складають недержавні органи управління економікою (товарні, фондові, валютні біржі, торговельні палати, асоціації, спілки та інші організації координаційного типу), що діють на підставі їхніх статутних документів.

Одним із таких суб'єктів є Торгово-промислова палата України. Головна задача Палати – представляти інтереси її членів у державних органах України, а також у міжнародних організаціях, сприяти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків українських підприємців. Торгово-промислові палати України є учасником багатьох багатосторонніх угод із партнерами різних країн світу. Цими угодами передбачається обмін діловою інформацією, сприяння суб'єктам підприємницької діяльності в пошуку партнерів у сфері виробництва і торгівлі, обмін делегаціями, організація навчання, проведення виставок та ярмарок тощо. Як незалежна організація, вони надають послуги з експертизи, контролю якості, кількості та комплектності імпортованих та експортних товарів за дорученням українських та іноземних клієнтів, здійснюють декларування зовнішньоторговельних вантажів, проводить експертну оцінку форсмажорних обставин у зовнішній торгівлі [5].

Розвиток інститутів недержавного регулювання зовнішньоекономічної діяльності має відповідати стратегічній меті підтримки національних виробни-

ків та сприяння експорту. Ми погоджуємося з думкою вітчизняних науковців про те, що велику роль в утворенні нових інститутів у цій сфері може відігравати держава. Адже держава могла б ініціювати цей процес через заснування на найбільш важливих ринках торгових домів, бізнес-центрів і технічних центрів на акціонерних засадах, спільно з комерційними і банківськими структурами України.

Висновки. Загалом структура органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності приблизно однакова в усіх країнах світу. До неї переважно входять парламент, кабінет міністрів, відповідні міністерства (міністерство зовнішньої торгівлі, міністерство зовнішньоекономічних зв'язків, міністерство закордонних справ тощо), центральний банк, митні органи, податкові органи, відповідні державні комітети та відомства, органи місцевого управління та територіальні підрозділи органів державного регулювання зовніш-

ньоекономічної діяльності. У цілому національна система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності за роки незалежності набула досить складного й багатофункціонального виміру.

Безперечно, інституційне середовище є одним із визначальних чинників ефективного функціонування національної економіки в цілому і зовнішньоекономічної діяльності зокрема. Тому держава повинна активно впливати на покращення інституційного середовища, в тому числі шляхом сприяння становленню і розвитку інститутів законодавчої та виконавчої влади, діяльність яких спрямована на досягнення суспільних інтересів. Важливим завданням держави є інституційне забезпечення фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності через вироблення та використання фіскального інструментарію, спрямованого на підвищення ефективності зовнішньої торгівлі України.

Список літератури:

1. Андрійчук В. Реформи і зовнішня торгівля. *Політика і час*. 1997. № 3. С. 24–31.
2. Безрученко В. Проблеми державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності. *Зовнішня торгівля: Право та економіка*. Вип. 2(6). Київ : УАЗТ, 2017. С. 89–94.
3. Дахно І. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Київ : МАУП, 2016. 304 с.
4. Кириченко О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Київ : Знання-Прес, 2015. 384 с.
5. Письмаченко М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 366 с.
6. Почерніна Н. Інститути регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макrorівні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 3. С. 159–162.

Platonova I.O. INSTITUTIONAL FACTOR OF DEVELOPMENT OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE

The institutional factor of development of state regulation of foreign economic activity in Ukraine is investigated. It was found that the regulation of foreign economic activity in Ukraine is carried out by the state, non-governmental economic management bodies (commodity funds, currency exchanges and chambers of commerce and industry of Ukraine) and foreign economic entities in order to: create the most favorable conditions for Ukraine's economy. world division of labor; protection of economic interests of Ukraine and interests of subjects of foreign economic activity; encouraging competition and eliminating monopolies in the field of foreign economic activity; stimulating progressive structural changes in the economy; ensuring the balance of the economy and the balance of the internal market.

It is noted that the highest body that carries out state regulation of foreign economic activity in Ukraine is the Verkhovna Rada of Ukraine, which is responsible for: adoption, amendment and repeal of laws relating to foreign economic activity; approval of the main directions of Ukraine's foreign economic policy; consideration, approval and change of the structure of bodies of state regulation of foreign economic activity; concluding international agreements of Ukraine in accordance with the laws of Ukraine on international agreements of Ukraine and bringing the current legislation of Ukraine into compliance with the rules established by these agreements; establishment of special regimes of foreign economic activity on the territory of Ukraine.

The functional purpose of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the direction of regulation of foreign economic activity is considered. It is noted that the Cabinet of Ministers of Ukraine is subordinated to the ministries and departments that operate in the field of foreign economic activity management and are the central executive bodies.

The role of local governments that regulate foreign economic activity within their competence is defined.

Key words: state regulation, implementation mechanisms, institutional support, foreign economic policy, foreign economic activity.